

7. REPREZENTACIJA ŽENE U BEOGRADSKOJ PERIODICI IZ VREMENA MEĐURATNE JUGOSLAVIJE*

Stanislava Barać

Sažetak: Reprezentacija¹ ženskog identiteta zauzela je značajan prostor u beogradskoj štampi iz perioda međuratne Jugoslavije zahvaljujući intenziviranju rasprave o ženskom pravu glasa u jugoslovenskom i evropskom kontekstu u to vreme. U sistematizovanju datih reprezentacija sami analizirani tekstovi nametnuli su kao kriterijum moguće sistematizacije poziciju diskurzivnog subjekta u kulturi, pa se može govoriti o reprezentaciji žene sa pozicije povlašćenog subjekta u kulturi, o “objektivnoj”/naučnoj reprezentaciji i o samoreprezentaciji žene. U okviru svake od ovih reprezentacija zapažaju se i emancipatorski i diskriminatoriski diskursi. Zaključci koji se mogu izvesti iz uočenih reprezentacijskih praksi vode ka neko-likim definicijama same kulture u vezi sa diskurzivnim proizvođenjem i obezvređivanjem Drugog. Isto tako, zaključci se odnose i na samo proučavanje kulture, tj. na metodološke osnove interdisciplinarnе oblasti studija kulture.

Ključne reči: reprezentacija, identitet, kultura, subjekat, diskurs, rod, pripadanje, žensko pravo glasa, beogradska periodika, Kraljevina Jugoslavija.

Kontekst

Sintagma “međuratna Jugoslavija” trebalo bi da posluži kao najkraći naziv koji istovremeno upućuje na državu koja je postojala od 1918. do 1941. godine i zvala se najpre Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. Kraljevina Jugoslavija, ali i na istorijski kontekst koji sam po sebi nosi značajne implikacije kada se govori o zapadnim društvima odnosno evropskoj patrijarhalnoj kulturi posmatranoj prvenstveno kroz situaciju rodniх društvenih uloga i rodniх odnosa. Prvi svetski rat je, kao što se u istorijskim pregledima feminističkih pokreta često napominje, doveo do toga da se više ne može negirati ili prenebregavati sposobnost žena za učešće u javnom životu i važnim društvenim institucijama, jer su one masovnim učešćem u tome ratu, kako u ulozi bolničarki tako i u preuzimanju

---

* Ova studija rezultat je rada na projektu *Mesto i uloga periodike u istoriji nove srpske književnosti* Instituta za književnost i umetnost u Beogradu, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Srbije (Projekat br. 148016).

¹ Izrazu reprezentacija (*representation*) odgovaraju u ovom značenju izrazi predstavljanje i prikazivanje koji će u daljem tekstu biti sinonimno korišćeni.

poslova u opusteloj privredi, pokazale da su ravne muškarcima u najtežem obliku, nazovimo rat tako, života društva. Neposredno posle Prvog svetskog rata još intenzivnije se postavlja pitanje ženskog prava glasa, koje žene do tog događaja gotovo ni u jednoj evropskoj državi nisu imale,² a sve više ono se i zakonski reguliše. To je vreme tzv. prvog talasa feminizma, koji počinje krajem 19. veka, kada i same žene, institucionalno organizovane u različita feministička udruženja, kao primarni cilj svog delovanja ističu borbu za sticanje prava glasa, povezujući se pri tom na evropskoj, odnosno internacionalnoj ravni. Dešavalo se najčešće da žene najpre dobiju pravo glasa samo na opštinskom nivou, a tek mnogo kasnije na republičkom. (Primer Francuske: od 1925. godine žene mogu da glasaju na opštinskim, a tek posle Drugog svetskog rata i na republičkim izborima.)

U tek formiranoj državnoj tvorevini, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, žene su se takođe organizovale na sličan način i imale iste ciljeve kao i u drugim evropskim zemljama, ali je društveni kontekst njihove borbe ipak bio drugačiji. Naime, većinu stanovništva u Kraljevini činilo je seljaštvo (samo su pojedinačne oblasti imale urbanu kulturu), nije postojalo dugotrajnije iskustvo radničkih pokreta koje je u razvijenijim zemljama Evrope doprinelo osveščivanju ideje o ženskim pravima, niti je postojala tradicija liberalizma koja bi individualne vrednosti i interese stavljala ispred kolektivnih. Ipak, sve ove tendencije nisu bile ni sasvim nepoznate u novoosnovanoj Kraljevini zbog prethodnog istorijskog iskustva njenih tako različitih oblasti. Kako će primetiti Lj. Dimić, "Kraljevina SHS (Jugoslavija) zahvatala je centralni i zapadni deo Balkanskog poluostrva i jednim svojim delom zalazila u centralnu Evropu. Na tom prostoru, koji nije bio geografska celina već spoj više geografskih oblasti, istraživači su odranije uočavali mozaik više kulturnih pojaseva (turski, vizantijsko-cincarski, italijanski, patrijarhalni, srednjoevropski) od kojih je, u vremenu koje nas interesuje,³ prevagu imao srednjoevropski."⁴ Zapravo, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Vojvodina nalazile su se prethodno u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Ova činjenica imala je za položaj žena u ovim oblastima/društvima dvostruk smisao. Sa jedne strane, većinska svest je bila usmerena ka ciljevima nacionalnog oslobođenja, dakle, ka kolektivističkim idealima i kolektivnim društvenim paradigmatama u kojima je žena bila tek funkcija kolektiva; sa druge strane, žene koje su živele u gradovima i pripadale imućnijim slojevima mogle su da iskuse daleko veću rodnu ravnopravnost nego one u pasivnim, ruralnim oblastima, a imale su i priliku da se obrazuju u većim gradovima monarhije i budu u dodiru sa najnaprednijim idejama vremena. Opšte pravo glasa i žensko pravo glasa spadali su u takve ideje.

I upravo ova tema može da posluži kao uvod u razmatranje predstavljanja žene prisutnog u javnom diskursu koji nalazimo u međuratnoj beogradskoj štampi. Beogradsku štampu smatramo dovoljnim "uzorkom" za proučavanje fenomena rodne reprezentacije u jugoslovenskom kontekstu, jer je Beograd, kao glavni grad Kraljevine, bio mesto na kom su se susicala shvatanja i vrednosni sistemi većine izdvojenih kulturnih pojaseva; odnosno beogradska je štampa bila prostor na kome su se ukrštali diskursi u kojima su se ogledale date kulturne vrednosti.

² Izuzev Norveške i Finske pa i Belgije u kojima su to pravo dobile u toku samog rata. Važno je, međutim, napomenuti da u prve dve države žene nisu dobile pravo glasa zahvaljujući tome što su priznate kao ljudski i pravno ravnopravni subjekti društva, već zahvaljujući tome što je njihov glas bio potreban zarad nacionalnog oslobođenja. Finska je 1906. godine odobrila žensko biračko pravo da bi se oslobodila ruske vladavine, a Norveška je 1913. godine učinila to isto da bi nagradila svoje žene zato što su podržavale odvajanje od Švedske.

³ Isti period o kome govori i ovaj tekst.

⁴ Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 – 1941. 1. deo: Društvo i država*, Beograd 1996., 23.

Vidovi reprezentacije

O problemu ženskog prava glasa u vremenu posle tzv. Velikog rata u uglednom beogradskom književno-političkom časopisu *Misao* objavljuju se članci pod nazivom “Žensko pravo glasa” (16. januar 1920.), čiji se autor potpisuje pseudonimom *Set*, i “O ženskom pravu glasa”, od jula do septembra 1921., koje potpisuje filozof prava Đorđe Tasić, prenoseći stavove francuskog teoretičara Žozefa Bartelemija (Joseph Barthelemy) na tu temu. Pod istovetnim naslovom 1920. godine izašao je i tekst Božidara Protića u tek pokrenutom, feminističkom časopisu *Ženski pokret*. Ovo su samo neki od primera koji treba da ilustruju prisutnost aktuelne evropske rasprave neposredno posle Prvog svetskog rata u beogradskoj sredini, i aktivno učešće muškaraca “na ženskoj strani”.

U jednom mnogo širem istorijskom kontekstu, ova je rasprava tek deo viševekovne *Querelle des sexes* i *Querelle des femmes* (rasprave o polovima, odnosno o ženama) koja je početkom ranog novog veka započeta pitanjem *Da li su žene ljudi?*,⁵ nastavljena u formi dileme imaju li žene iste umne sposobnosti kao muškarci, da bi konačno dovela do pitanja koje će omogućiti pravno regulisanu rodnu ravnopravnost kakvu danas poznajemo.⁶ I pored vidnog napretka u shvatanju položaja žena, gledano u istorijskoj perspektivi, konkretna rasprava dobijala je u određenim slučajevima, i tokom 20-tih godina, vid nekadašnje diskriminacije žena, pisanja na način kao da se prethodno ništa nije dogodilo i, samim tim, vid jednog anticivilizacijskog diskursa. Nasuprot tome, modernizacijski procesi u Evropi, pa tako i u Jugoslaviji⁷, išli su svojim tokom, zahvaljujući čemu je prisustvo žena u javnom životu početkom 20-tih godina 20. veka bilo veće nego samo pola decenije ranije, i zahvaljujući čemu su one same mogle da govore u svoje ime. Brojni članci o ravnopravnosti polova, o izuzetnim ženama i njihovim dostignućima, koje su različite autorke u to vreme objavljivale, a koji se ne odnose samo na pravo glasa, mogu se takođe sagledati kao deo velike rasprave potaknute upravo poslednjom temom.

U drugom broju pomenutog časopisa *Misao*, pokrenutog novembra 1919. godine, na mestu uvodnika izlazi tekst feministkinje Julke Hlapec-Đorđević, “Omladinka Draga Dejanović”, kojim počinje specifična upotreba žanra portreta. Žanr “ženskog portreta” postaće karakterističan za ceo međuratni period i za “ženske” časopise koji će ubrzo biti osnovani. U pitanju je portretisanje odabranih žena, savremenica ili istorijskih ličnosti, pa čak i književnih likova, portretisanje koje postaje jedan od dominantnih načina modelovanja slike žene u tadašnjem jugoslovenskom društvu. Tako, na primer, časopis slovenačkih ženskih društava, *Ženski svet*,⁸ koji je pokrenut 1923. godine u Trstu, ima uvodnu rubriku pod nazivom “Obrazi in duše” koja u svakom broju prikazuje “lik i dušu” odabrane žene, počinjući u prvom broju ocrtavanjem lika jedne (ne)fiktivne žene, lika majke iz Cankareve autobiografije. Beogradski časopis *Žena i svet* (1925–1941), značajno prisutan u Hrvatskoj,⁹ u celini

⁵ Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope*, Beograd 2005., 17.

⁶ Podrazumeva se da je ovo do krajnjih granica sažet i pojednostavljen pregled rasprave, koji samo treba da podseti na suštinu i glavni tok spora. O ovoj temi više videti u citiranoj knjizi Gizele Bok.

⁷ Kod upotrebe pojma modernizacija važno je biti svestan razlike između njegovog značenja u zapadnoevropskom i jugoslovenskom kontekstu, odnosno razlike u značenju modernizacije u severnim i zapadnim delovima Jugoslavije u odnosu na jugoistočne.

⁸ U opisu časopisa dalje stoji: Glasilo ženskih društava v Julijski krajini, uredila: Pavla Hočevanjeva, izdalo “Žensko dobrodelno udruženje” v Trstu, tiskala Tiskarna “Edinost” v Trstu.

⁹ Svetlana STEFANOVIĆ, “Ženska štampa: *Žena i svet* 1925 – 1941”, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka 2 (Položaj žene kao merilo modernizacije)*, Beograd 1998., 408.-409.

je koncipiran na žanru ženskog portreta. Naime, na naslovnoj strani ovog polumesečnog časopisa redovno se objavljuje fotografija određene “junakinje” koja zatim dobija svoj verbalni portret unutar časopisa. Zatim, često se na sledećoj strani nalazi set fotografija većeg broja zanimljivih žena, koje takođe bivaju portretisane na nekoj od sledećih stranica, bilo u formi kratkog izveštaja, novinskog eseja, intervjua ili drugog oblika novinskog izražavanja. Na potpuno istom principu koncipiran je i časopis *Ženski svet* koji će ista urednica, Jelena I. Zrnić, pokrenuti takođe u Beogradu 1930. godine. Uz druge ženske časopise koji su sledili isti model, ovako objavljeni portreti u međuratnom periodu mogu se brojati u stotinama.

Ono što podrazumevamo pod portretisanjem ima široko žanrovsko značenje, ali je važno napomenuti da pored osnovnog tekstualnog oblika od sredine 20-tih godina 20. veka ono sve češće sadrži i ilustraciju u obliku fotografije, ređe reprodukcije slike. Vizuelnost ima posebno značajnu ulogu u oblikovanju identiteta kulture, pa se u tom smislu uloga fotografije može porediti sa ulogom spomenika u institucionalizaciji kulturnih i društvenih vrednosti i značenja, odnosno njihovoj kanonizaciji. Uz to, časopis je u to vreme najuticajniji medij i kao i svi mediji ima svoje mesto u konstrukciji identiteta. Dakle, u to vreme ženski portreti u periodici imali su i kanonizacijsku funkciju. Značenje ovih portreta umnogome je zavisilo od profilisanosti samog časopisa u kom se javljalo. Tako će u jedinom pravom feminističkom časopisu *Ženski pokret*, koji se obraćao malom broju obrazovanih žena, i portreti imati dosledan i izrazit “borbeni” feministički karakter. U časopisima deklarativno feminističkim, ali zapravo istovremeno i revijalnim, koji su bili skloni obrađivanju “većitih ženskih tema” i podilaženju tradicionalnim vrednostima (kao što su *Ženski svet* i *Žena i svet*) portretisanje će biti obeleženo tom dvostrukošću, odnosno hibridnošću ovakvih koncepcija. Nasuprot ovim “građanskim” časopisima, stojala je *Žena danas*, kao organ komunističkog ženskog pokreta, u kojoj je predstavljanje žene, pored borbe za njena politička prava, bilo obeleženo i zahtevom za klasnom promenom društva.

Postoje, naravno, i brojni drugi, u odnosu na pomenuti posredniji načini prikazivanja žene (u smislu rodnih tj. društvenih uloga i identiteta u patrijarhalnoj kulturi) u različitim oblicima javnog diskursa, kao što su navedene rasprave o emancipaciji žena u vidu stručnih, političkih ili pravnih eseja, a podrazumeva se da je određena slika žene uvek prisutna i u književnim delima koja se objavljuju u periodičnoj štampi (najčešće su to kratke priče). Na osnovu dosadašnjeg uvida u naznačene vrste tekstova, predstavljanje žene, tj. ženskog rodnog identiteta u beogradskoj periodici (dnevne novine, politički i književni časopisi, ženski magazini) iz vremena međuratne Jugoslavije uslovno bi se moglo sistematizovati u tri modela. Podela je izvršena na osnovu pozicije diskurzivnog subjekta u podrazumevanoj zajednici tj. kulturi koja se ogleda u samom tekstu:

- reprezentacija sa pozicije povlašćenog subjekta u kulturi
- emancipatorska
- diskriminatorna
- “objektivna” ili “naučna”/naučna reprezentacija
- autoreprezentacija, koja podrazumeva diskurs koji su žene stvarale i razvijale o sebi samima, koji je, međutim, vrlo raznolik pa zato može da se podeli u dva suprotna modela:
  - emancipatorska autoreprezentacija i
  - ona koja se približava 1. modelu, tačnije reprezentacija u kojoj podređeni prihvata i razvija diskurs povlašćenog (kao kada kolonizovani prihvata i reprodukuje diskurs kolonizatora, ili periferija diskursa centra o njom).

Svaki od ovih oblika reprezentacije sadrži određeni stav o uključivanju datog subjekta/identiteta u kulturu, odnosno sprovodi određenu politiku koja identitete prikazuje kao društveno poželjne ili nepoželjne i radi (čini, u smislu Ostinove teorije performativnosti govornih činova) na tome da ih učini vidljivim ili nevidljivim.

Primer za emancipatorsku reprezentaciju sa pozicije povlašćenog subjekta u kulturi (1.a) je članak *Set-a*: “Žensko pravo glasa”. On ujedno ilustruje jednu pojavu karakterističnu za tekstove ove vrste. Iako se svom snagom zalaže za potpunu ravnopravnost žena i muškaraca, i u poslednjoj rečenici insistira na opštem pravu glasa za žene, a ne, za privremeno *davanje*¹⁰ tog prava samo za opštinske izbore, autor ne može da se distancira od svog/muškog povlašćenog položaja u odnosu na ženu, zbog čega sam ovu vrstu diskursa i nazvala “reprezentacija sa pozicije povlašćenog subjekta u kulturi”. Zato njegovo početno oduševljenje biva razbijeno nizom ograda koje u sebi sadrže čak i elemente diskriminatoriskog diskursa, na primer:

“Istina je da glatko neće ići. [...] Bez mnogo političkog iskustva, sa senzibilnim osobinama svoga pola, sa svim onim što je žensko u dobrom i rđavom smislu reči, žene će uneti u politiku jedan mali period krize, previranja, smetnja, neprilika. Od toga će verovatno, u višoj ili manjoj meri, imati da trpi i država i društvo i kuća; bar za neko vreme.”¹¹ Ili: “Ma koliko bio muškarac, recimo, intelektom ili drugim osobinama iznad žene, on će ipak, to je nesumnjivo, uneti jednostranost u svoja razmatranja, ako isključi učešće onih osobina koje on nema, a koje bi donela žena.”¹²

Dakle, žene se identifikuju sa haosom, koji će nastupiti kad one počnu da glasaju, a muškarci implicitno sa redom i stabilnošću, koji su do tada navodno vladali. Argument krize i nestabilnosti oduvek je imao svoju funkciju u pravdanju konzervativnih načela, pa se njegovo prisustvo u nekom dominantno modernizatorskom diskursu može tumačiti kao simptom nedosledno ostvarene emancipacije subjekta koji je nosilac toga diskursa. Ovakva je pozicija česta u tekstovima tadašnjih autora koji su inače bezrezervno prihvatili principe demokratije.

Kao primer za diskriminatorisku reprezentaciju žene sa pozicije povlašćenog subjekta (1.b) izabran je ovom prilikom tekst čiju reprezentativnost u tom smislu ne čini samo njegov sadržaj, već i povlašćenost samog prostora na kom je objavljen. U božićnom broju dnevnog lista *Politika* iz 1925. godine, na naslovnoj strani, i u prvom planu, izlazi nepotpisani članak “Žene u parlamentu (Pismo iz Berlina)”, u kome autor rezimira i tumači učinke prisustva žena u Rajhstagu, i na kraju zaključuje:

“I one su danas u očajanju, što je samo učešće njihovo u političkome životu ispoljilo i utvrdilo nepodobnost njihovu za ozbiljniji istrajan državnički rad.” I: “Žene su verovala da je potrebno samo da im se priznaju ista ona prava, koja imaju i muški građani, pa da one postanu sposobne za aktivno učešće u političkom životu. One, razume se, nisu želele da budu samo ‘stoka za glasanje’, kako se izražavala gospođa Negeli, nego su tražile, da u državnim i međunarodnim odnosima unesu nešto od svojih osećanja i pogleda. Stvarnost ih je ubrzo uverila, da njihove težnje nisu samo u razmeri sa njihovim snagama. One su se rasturile i izgubile u muškim strankama, jer su te stranke bile izraz i istorijskog razvića i već stvarnih prilika. Želje njihove da se otuda izvuku, da manifestuju svoju sopstvenu egzistenciju i

¹⁰ *Davanje* i *dati* su dve vrlo česte reči u emancipatorskom diskursu muških autora povodom političkih prava žena, reči koje su tada mogle biti u isto vreme i laskave i uvredljive za ženu.

¹¹ SET, “Žensko pravo glasa”, *Misao*, knj. II, sv. 1, 16. januar 1920., 457.

¹² *Isto*, 458.

aktivnost ne nalaze otpora ni u kakvom osobitom muškom pravu nego u samim društvenim i, možda još više, u biološkim odnosima. Po položaju svome u kući, u porodici, u narodu one teško da zauzimaju nekakav ozbiljniji, nezavisniji politički stav. *Pravo glasanja ne daje ženi i moć rešavanja i svi su izgledi da tu moć ona nikad neće imati*” (Kurziv S.B.).¹³

U navedenom odeljku figurira motiv delotvornosti, koji je karakterističan za sve diskurzivne prakse isključivanja nepoželjnih identiteta. U istom tekstu autor koristi i druge poznate retoričke strategije isključivanja, koje se mimikrizuju imitiranjem analitičkog diskursa:

“Prilikom poslednjih izbora, koji su trebali da reše sudbinu režima u Nemačkoj, sve stranke su pravile vrlo živu propagandu u ženskom svetu. Otuda je svakako izborna borba dobila pri kraju nekakav *nervozvan* karakter. Mesto *hladnih izlaganja* programa i *razložnih govora*, kojima se uvek odlikovala ta borba u Nemačkoj, sve su se jače čule krilatice, koje su bile udešene da *uzbude* i da *nadražuje* više nego da *ubede*. Ta izborna *histerija* izgleda da je jedini vidljivi rezultat ženskog učešća u političkom životu Nemačke za ovih šest godina, od kako žensko pravo glasa uopšte postoji. Žene su u izbornoj borbi ojačale ovu *emotivnu stranu* u biračkim masama, koje i bez toga pokazuju težnju da se zavode zvučnim izrazima.”¹⁴ (Kurziv S. B.)

Koja značenja proizvodi autorovo korišćenje retoričkih strategija isključivanja žene iz kulture? Dakle, po njegovom tumačenju, jedno društvo, u ovom slučaju ono unutar granica Nemačke, dobro je funkcionisalo po svojim zakonima sve dok u njega nisu stupile žene. Stvara se najpre utisak da su žene do tada bile van granica toga društva tj. kulture. Javni život Nemačke promenio se, po ovom autoru, nagore od kada su žene dobile pristup u taj zabranjeni svet, jer su one u društvo unele pogubni element iracionalnosti. Jer, kao što se iz teksta čita, “ženama” kao esencijalizovanoj kategoriji odgovaraju pojave kao što su nervoza, uzbuđenost, nadraženost, histerija i emotivnost, a prethodnom svetu u kome nije bilo žena, dakle, “muškom” svetu – hladnoća i razložnost. Iza ovih reči krije se patrijarhalna racionalizacija muške dominacije (Gros: 15), koja žensko diskvalifikuje kao krhko, nepouzdanost i neracionalno. Na delu je dihotomno mišljenje koje hijerarhizuje polove suprotnosti koje je najpre proizvelo. Ti su polovi duh i telo, odnosno parovi koji im odgovaraju: muško/žensko, razum/strast, sopstvo/drugi. Nije slučajnost da se nedugo posle ovog teksta, takođe na naslovnoj strani *Politike* javio tekst, takođe anonimnog autora, možda istog, pod nazivom “Opasna lepota. – Kobne žene svih vekova”. Autor po sopstvenom svedočenju prenosi članak nemačkog (sic!) magazina *Uhu*, ali unosi i neka svoja razmišljanja, što je vidljivo po jednom tumačenju domaćih prilika. Naime, nizu kobnih žena koje je očigledno navodio nemački autor, dopisnik *Politike* dodaje nekadašnju srpsku kraljicu: “Ne treba ponavljati koliko je i Draga Mašin bila kobna po dinastiju Obrenovića i koliko kriva za smrt svoga muža i drugih žrtava 29. maja”.¹⁵ Zanimljivo je da autor izostavlja da kaže da je i sama Draga bila ubijena tom prilikom. Primer sa Dragom zapravo je ovde bitan kao dokaz da autor u potpunosti prihvata stavove nemačkog autora koje prenosi. Ono što dodatno skreće pažnju, to je otvorena mizoginija jednog teksta, koja je svoje mesto našla na naslovnoj strani najuticajnijeg i najprodavanijeg dnevnog lista u tom periodu. Jer, tu se, između ostalog, lepota poistovećuje sa ženom, a i jedna i druga sa zlom, pa spaljivanje na lomači u takvoj

¹³ “Žene u parlamentu (Pismo iz Berlina)”, *Politika*, 6., 7. i 8. januar 1925., 1.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ “Opasna lepota. – Kobne žene svih vekova”, *Politika*, 16. februar 1925., 1.

konstelaciji predstavlja razumno i prirodno rešenje, ali, na žalost autora – nedovoljno uspešno: “Besmrtni bogovi pobeđivani su bili lepotom žene, ne samo slabi ljudski rod. Uzalud je isposnički duh mnogih stoleća pokušavao da se bori protiv ove sablažnjive lepote. Čak ni vatra ni lomača na kojoj su tad spaljivali lepe veštice nije mogla da iskoreni mađijsku moć lepe žene. A ni zlo koje je ona ostavljala za sobom.”¹⁶

Primer za drugi model (2.) reprezentacije žene, onaj koji proizilazi iz težnje autora za naučnim objašnjenjima, jeste pomenuta serija članaka Đorđa Tasića. U njima se na temelju tadašnjih najmodernijih shvatanja u teoriji prava i države definiše pojam kulture, pojam ljudskih prava i demokratije, da bi se tek unutar ovih kategorija govorilo i o ženskom pravu glasa. Na kraju jednog od članaka Tasić iznosi svoju tezu, koju pronalazi i kod Bartelemija (čiju knjigu *Le Vote des femmes* zapravo prikazuje i sa kojom delimično polemíše), samo implicitno prisutnu, a to je ideja da su ljudska prava povezana sa shvatanjem kulture:

“Treba dakle osnov prava potražiti u njihovoj vrednosti za kulturu: u tome jesu li ona potrebna za opstanak i razvitak kulture i u tome da li ih pojedinac zaslužuje u svome radu na kulturi. Treba napomenuti da mi kulturi ne dajemo apriorno jednu sadržinu: nju određuje samo društvo prema svojoj strukturi i svojoj psihologiji. Ali mi pod njom razumemo sve ljudske delatnosti od ekonomskih do spiritualnih koje imaju osnova u vitalnim potrebama, kao što je potreba za održanjem života i potreba za usavršavanjem – i koje imaju svoje unutrašnje norme, svoje uslove pod kojima se moraju vršiti (u ekonomskoj oblasti: sa što manje napora dobiti što više; u logici: logički zakoni; u moralu i pravu: harmonija koja omogućava razvitak itd.). Pravo pak shvatamo kao rezultat borbe socijalnih grupa oko kulturnih vrednosti od najgrubljih do najviših, od interesa do ideja, ali kad je ta potreba postigla izvesnu ravnotežu.”¹⁷

Kada se Tasićevi stavovi prenesu na društvene rodne odnose i statute u svojoj zakonskoj regulativi, značenjske implikacije su sledeće: muškarci, ovde viđeni kao društvena grupa, već su zaslužili svoje pravo glasa jer su dokazali značaj tog prava za kulturu, a žene to tek treba da zasluže, odnosno da dokažu da su zaslužile. Tasić, istina, nedvosmisleno ističe da pravo, tj. zakon jeste posledica borbi u društvu, što bi značilo da ga treba posmatrati kao nedovršen proces; autor ipak takav zakon tj. pravno ustrojstvo ne stavlja pod znak permanentne sumnje (koja bi mu kao takvom bila osnovno svojstvo). Ovakvo problematično shvatanje zakona svoje objašnjenje nalazi u jednom zapažanju Parvin Adams po kome “zakon priznaje i uvažava stvari koje odgovaraju definicijama koje on sam konstruiše.”¹⁸

Uprkos svoj svojoj polaznoj naučnoj relevantnosti, Tasićevi stavovi ipak u konačnom dobijaju odlike mitskog mišljenja, jer, pored toga što predstavljaju diskurzivnu analizu, oni oblikuju i jednu “mitsku” sliku kulture: sliku kulture kao zatvorenog kruga. Unutar toga kruga nalaze se zaslužne socijalne grupe, a van njega grupe tj. kako i on sam kaže pojedinci koje pravo učešća u kulturi tek treba da zasluže. Tasićev članak, tako, pokreće pitanje kulturnih granica koje je bilo vidljivo i u tekstu “Žene u parlamentu”. Kulturne granice nemaju, kao što se u ovim tekstovima vidi, samo etničko ili konfesionalno značenje.¹⁹ Uspostavljanje kulturnih granica predstavlja svaki vid diskursivnog razgraničenja sa Drugim, sa onim što se u samom tom diskursu konstituiše i konstruiše kao Drugi. Kultura

¹⁶ Isto.

¹⁷ Đorđe TASIĆ, “O ženskom pravu glasa”, *Misao*, knj. VI, sv. 7. i 8., 1. i 16. avgust 1921., 464.

¹⁸ Prema: Meri PUVI, “Pitanje abortusa i smrt čoveka”, *Feministkinje teoretizuju političko*, (uredile Džudit Butler i Džoan Skot), Beograd 2006., 261.

¹⁹ Simon HARRISON, “Cultural boundaries”, *Antropology Today*, Vol. 15, br. 5, 1999., 10.

kao takva često je u tekstovima koje analiziramo predstavljena kao muški svet, tj. takvim se svetom podrazumeva, a Žena se nalazi izvan njega. Ovakva slika i omogućava retoriku uključivanja/isključivanja žene u kulturu, odnosno iz kulture. Na rubu ovog imaginarnog ali opet zato ništa manje stvarnog kruga u svakom istorijskom periodu naći će se određena socijalna grupa ili pojedinci.

Tasić u svom tekstu ubedljivim argumentima, “naučno” ili naučno zasnovanim (u shvatanju kulture i društva, i pravnih institucija u odnosu na njih) dosledno i stalno iznova pokazuje da žensko pravo glasa mora da postoji i da se ono ni u jednom demokratskom društvu ne može dovoditi u pitanje. To, međutim, ne znači da se i u njegovom diskursu ne prepoznaje pozicija povlašćenog subjekta u kulturi. Pošto je, naime, sve to dokazao, on će, sa Bartelemijem, pitati:

“Posle toga ima da se ispita da li je ona dovoljno sposobna da vrši tu funkciju [misli se, da glasa]. Pri tome biće dovoljno samo toliko da se žena ne pokaže štetnom u političkoj akciji. Ona je dokazala dovoljno da nije štetna, ako nije dokazala da je korisna. Na osnovu podataka koje je pružio Bartelemi možemo reći: sposobna je ako ne koliko čovek, a ono toliko da ne smeta čoveka u njegovom radu. A povrh toga postoji jedna važna činjenica: ta, da se sposobnost stiče vežbanjem. Pustimo je dakle da se vežba”.²⁰

Koje se još karakteristike ovakvoga diskursa (proizvođenog sa pozicije moći) iz ovog kratkog primera mogu zapaziti? To je, najpre, shvatanje da je Drugi, dakle društvena grupa koja u strukturu moći nema pristupa, homogena kategorija (autor koristi prvo lice jednine: “žena”, “ona”, “čovek”) a ne heterogena grupa najraznolikijih individualnosti. Zahvaljujući takvom stavu stvoreni su preduslovi da se ta grupa i vidi kao Drugi i da se, samim tim, suprotstavi “Prvima”. Druga odlika ovakvog diskursa je shvatanje da je “prirodno” da postoji subjekat koji ima pravo da odlučuje o pravu drugog subjekta. U navedenom tekstu, kao i njemu sličnima, autor se ni na jednom mestu neće zapitati o sopstvenoj poziciji: otkuda meni pravo da dajem ili uskraćujem pravo drugome? Čini se da je do ovog stepena društvene svesti bilo nemoguće doći bez prisustva samog tog Drugog, bez njegovog glasa u javnoj raspravi.

Autoreprezentacija žene (3.a) naglo je počela da se širi u javnom prostoru posle Prvog svetskog rata, kada je pokrenut i veliki broj feministički deklariranih časopisa. Ženski portreti bili su samo jedan karakterističan žanr samoreprezentacije žene. Ipak, toliko ideološki “upotrebljiv” da ga podjednako koriste i muški autori. Zato ne čudi da je u periodu o kom je reč on služio koliko kao sredstvo feministkinja u borbi za žensku emancipaciju, toliko i kao diskursivni prostor u kom su prepletani feminizam i nacionalizam, i gde je ideja emancipacije retorički vešto usklađivana sa patrijarhalnim ograničenjima.

Emancipatorsko samopredstavljanje (3.a) nalazimo u brojnim portretima koji se takođe mogu uslovno i grubo podeliti na dve grupe:

- u jednu bi ulazili portreti savremenih umetnica (često su to bile, na primer, dive Hrvatske opere, koje su se na fotografijama često nalazile obnaženih ramena, leđa ili dekoltea), vladarki, dobrotvorki, državnih službenica (prve zamenice ministara, prve inspektorke i sl.), sportistkinja, “sokolica”, itd. Iako se svaka od ovih žena prikazuje kao izuzetno samostalna i slobodna u onome što radi, indikativno je da se, na primer, aktuelne i ranije kraljice vrlo često fotografišu u tradicionalnoj narodnoj nošnji, ređe u haljinama, a da

²⁰ Đorđe Tasić, “O ženskom pravu glasa”, *Misao*, knj. 8., sv. 2., 15. septembar 1921., 93.

se sportistkinje i umetnice fotografišu u svojoj sportskoj odeći, dok preskaču prepone ili skaču u dalj, odnosno u vrlo izazovnim i modernim toaletama;

- a u drugu portreti znamenitih žena iz prošlosti koje domaće autorke biraju da predstave. Tako, na primer, u časopisu *Misao*, Desanka Maksimović piše portret-biografiju Jovanke Orleanke, Ksenija Atanasijević “egipatske carice Kleopatre”, Julka Hlapec-Đorđević portret “Omladinka Draga Dejanović”.

Zajednička odlika ovih portreta tj. emancipatorske autorepresentacije ogleda se u običaju da se uspesi izuzetne žene ocrtavaju na društvenoj pozadini koja im obično nije išla na ruku. Julka Hlapec-Đorđević tako ne opisuje samo lik “omladinke”, pripadnice pokreta Ujedinjene omladine srpske, već raspravlja o feminizmu kao takvom, a posebno važnim pa i aktuelnim čini se pozicioniranje feminizma u srpskom društvu 19. veka, odnosno u tradicionalnoj, i tradicionalističkoj, kulturi:

“No nijedna novina nije imala u Srpstvu nepovoljnije uslove za razvitak nego feminizam. Jer na stranu naš nezgodan položaj na granici Evrope i dugi saobraćaj sa nazadnim Turcima, bila je borba za nacionalni opstanak u nas tako ljuta da je apsorbovala svu snagu naroda, uputivši ga ujedno da u svojoj sjajnoj prošlosti traži podstreka na rad i utehe za bednu sadašnjost. Emancipacija ženskinja, pak, stoji u nepomirljivoj suprotnosti sa moralnim nazorima naših predaka. To dakle nije ono i nije ni mogao biti pravi, socijalni feminizam...”²¹

Ono što Julka Hlapec-Đorđević ističe u “feminizmu” Drage Dejanović, pojava je koja je izraženo prisutna i u vreme autorkinog delovanja, u međuratnom periodu:

“Ali Draga Dejanović je bila previše opijena omladinskim duhom, da taj težak socijalni problem ne zaplete sa nacionalističkim idejama, te tako njegovo rešenje oteža ako ne eo ipso onemogućiti. Jedna pogreška, koja se opaža kod sviju naših feministkinja, *i u najnovije doba*, što objašnjuje ogromnu nazadnost našeg feminističkog pokreta. Dragi kao emancipovanoj ženi godi da Engleskinje i Nemice sve uspešnije stupaju u javan život i poziva Srпкиnje da uzmu primer na njima. Ali omladinku Dragu boli nestajanje patrijarhalnih običaja, vreda kulturni inferioritet Srpstva i ona neprestano grdi, truli zapad” i “otrov evropske civilizacije”. Samo omladinska zaslepljenost mogla je proglasiti život Crnogorke, tog bednog roba, lepim i podražavanja vrednim. I dok baš preterano rađanje otežava intelektualni razvitak ženskinja i dok se baš u našem narodu žena smatra za ženku, ona ište od Srпкиnje još veću plodnost. Uopšte su feminističke teorije Drage Dejanović pune protivnosti. One su prava čeda omladinskog doba u kome se prepliću i ukrštaju najheterogenije kulturne struje.”²²

Često su sami feministički tekstovi puni kontradiktornosti, što će reći da i unutar jednog teksta, a da se ne govori o celini nekog feministički orijentisanog časopisa, istovremeno deluje više suprotstavljenih diskursa. Ti tekstovi, pa i časopis kao tekst, postaju polja na kojima se ukrštaju, kako bi i Hlapecova rekla, najheterogenije kulturne struje. Tako postoji reprezentacija žene koja nastaje u interakciji 1. i 3. modela, odnosno, u isto vreme, u interakciji feminističkog i nacionalističkog diskursa, paradoksalnoj ali karakterističnoj pojavi za sve evropske feminističke pokrete. Rodni identitet se, u ovom slučaju, konstruiše i konstituiše u vezi sa nacionalnim identitetom. Ovakvo predstavljanje identiteta ima funkciju uključivanja “problematičnog” identiteta tj. subjekta (žene) u zajednicu/kulturu. Za primer ovakve hibridne reprezentacije nećemo, međutim, navesti tekst neke od tadašnjih

²¹ Julka HLAPEC-ĐORĐEVIĆ, “Omladinka Draga Dejanović”, *Misao*, knj. V, sv. 4., 16. decembar 1919., 241.

²² *Isto*, 247.

feministkinja, već tekst u to vreme poznatog novinara, Dušana Šijačkog, koji govori o slikarki Nadeždi Petrović: “Veliki idealista, žrtvovala se kao velika kći velikog pokolenja. [...] Umetnička priroda, oduševljeni nacionalista, ona je među prvima u kolu pokretača snažnog omladinskog jugoslovenskoga pokreta, koji je uzeo velikoga zamaha dolaskom Kralja Petra na presto. [...] A kada je došlo vreme da ceo narod pođe da *mre* za svoje vekovne ideale, i ona je sa braćom pošla i *časan život*, pun idealizma, *zamenila časnom smrću*, dostojna svoga pokolenja, ‘za pjesnu stvorena’. Mnoge sestre i majke posvetile su se nezi ranjenih heroja, ali je Nadežda Petrovićeva ostavila roditeljski dom i udobnost prestoničkih bolnica i *pohitala na krvava ograšja* da tamo, poput *Kosovke Devojke*, braći se *na nevolji nađe*. Posle prvih borbi, ona je na Kosovu. Na ratištu, u sredini najviše zaraženoj, ona je pokazala redak heroizam i ljubav za svoju junačku braću. Prezirući svoj, spasla je mnoge *živote* najboljih junaka. To je bila njena najveća sreća. Borba sa Austrijom još je više oduševila junak-devojku i mi je u toj borbi vidimo neumornu, na najopasnijim mestima. Prezirući opasnosti, i sama se zarazila tifusom u Valjevu i tamo je kao pravi vojnik i podlegla zarazi [...] (Kurziv S. B.)”²³

Dok je na početku N. Petrović predstavio kao veliku umetnicu i emancipovanu ženu koja sama bira svoj put, Šijački dalje sam tumači šta je za nju samu značio izbor takvog puta. Individualizam Petrovićeve dobio je, prama Šijačkom, svoje puno značenje tek utapanjem u jedan kolektivni identitet (to je nacionalni identitet koji se ovde kreće između jugoslovenskog i srpskog). Autor “zna” da je Petrovićeva prezirala svoj život, da je pošla da pogine (“mre”) i da je njena najveća sreća bila to što je spasila druge. Na gotovo morbidan način Šijački ovu ženu emancipuje priznajući joj da je jednaka sa muškarcima: jer, ona je “junak-devojka” i umire “kao pravi vojnik”. Pri svemu tome, autor na vrlo malom prostoru, aktivira niz političkih etnomitova²⁴: o svetoj zemlji Kosovu, o radosti žrtvovanja, o smrti kao zalogu obnove nacije i države, o Kosovci devojci, o naciji kao porodici (Nadežda je *sestra* koja pomaže svojoj srpskoj/jugoslovenskoj *braći*). Posebno je upadljivo kako se glorifikacija kolektivnog identiteta ostvaruje kroz stilske elemente teksta: koriste se poetski oblici reči: *mreti* umesto uobičajenog *umirati*, *umreti* da bi se uzvišenom prikazala smrt za kolektivne ideale, da bi se žrtva prikazala uzvišenim činom; koristi se inverzija reda reči karakteristična za epski deseterac čime se postiže njegov ritam, a tako priziva i čitava mitologija i ideologija epske poezije.

Primeri za autorepresentaciju (3.b) kod koje podređeni prihvata diskurs i pogled na svet povlašćenog subjekta nalaze se češće u fikcionalnim nego u nefikcionalnim, klasičnim novinskim tekstovima. Moglo bi se tim povodom postaviti pitanje zašto ženski glas pobune teže prodići u naraciju, pa i u poeziju, nego u druge oblike izražavanja. Ono je deo složenijeg pitanja, koje će pokrenuti tek kasnija feministička kritika, o tome da li samo pripovedanje u evropskoj kulturi ima status muške privilegije (kome se autorke proznog žanra i nesvesno prilagođavaju), odnosno o tome da li je rodna neravnopravnost bila konstitutivna za književnu genealogiju. Naravno, u samoj će se književnosti toga vremena pojaviti i primeri potpuno emancipovane ženske subjektivnosti, odnosno lirskog i narativnog glasa, kao što je slučaj sa poezijom Danice Marković ili prozom Julke Hlapec-Đorđević (posebno u romanu *Jedno dopisivanje* iz 1932. godine).

²³ Dušan ŠIJAČKI, “Nadežda Petrović”, *Žena i svet*, br. 4, 1925., 6.

²⁴ Vidi Ivan ČOLOVIĆ, *Politika simbola: ogledi o političkoj antropologiji*, Beograd 2000.

Jedna od brojnih ilustracija navedene autoreprezentacije, odnosno pripovedanja nalazi se u proznoj crtici-portretu Milice Mironove u kojoj autorka daje pravu apoteozu patrijarhalne uzorne žene. Narator u prvom licu je žena, koja sa svog prozora, gleda na drugi prozor, svoje susedke, i kroz njega vidi idilu i ideal patrijarhalnog doma. Međutim, u tome domu u trenutku opisivanja, muškarac je odsutan, susedka ga iščekuje pošto je prethodno obavila sav “nevidljivi ženski rad”, kako će reći naratorka, ali je njegovo prisustvo tim upadljivije, jer su svi susedkini poslovi toga dana usmereni na to da kuća bude spremna za muževljev dolazak: “To ona čeka muža, koji će doći umoran i neće primetiti sve te sitnice, ali će ga uređenost, ta mirna bjelina i miris čistoće nečujno zavesti na svijetle radosne puteve. I on će pun muževnosti sa širokim zamahom sjesti za sto dok će ona prižgati malu svetiljku.”²⁵ U epitetu “pun muževnosti”, kao i ukupnoj idealizaciji braka i muške figure, krije se projekcija tajnih želja same naratorke, jer ona, kao što će se videti iz sledećih redova crtice, nije ostvarila osnovni ideal koji patrijarhat i nameće i dopušta ženi – nije se udala. Njeno je “kandilo već davno ugaslo”, a misli traže “plamičak, koji bi rasvijetlio umornu dušu, punu sumnje”. Nasuprot ovom mraku, u kući neudate žene, “onaj prozor sjaji sve više, više, do neba, ogroman, sve veličajniiji.” Ideološka tačka gledišta naratorke/lika ukazuje na poistovećenost sa vrednostima patrijarhalnog društva.

Mogući zaključci

Zanimljivo je da modeli predstavljanja žene iz 20-tih i 30-tih godina 20. veka mogu da se primene na prikazivanje homoseksualnog identiteta u savremenim raspravama o pravima homoseksualaca. Nekadašnje pitanje da li ženama treba dati pravo glasa odgovara današnjem pitanju da li homoseksualnim osobama treba “dati” pravo na bračnu zajednicu i usvajanje dece. Kao i pre jednog veka, ovakvo pitanje moguće je postaviti jedino sa pozicija povlašćene pozicije u kulturi, odnosno sa pozicija društvene moći, a odgovor na njega oblikuje se i danas kroz tri na početku data modela. Iako između homoseksualnog i “ženskog” identiteta postoji bitna razlika, u smislu da je samo u prvom slučaju reč o manjinskom identitetu, to ipak ne proizvodi nikakvu razliku u funkcionisanju struktura moći u odnosu na socijalno i kulturno podređene ili obezvređene identitete. Sama kultura, otuda, ukazuje se i kao društveni mehanizam čije se održanje jednim delom zasniva na proizvođenju i stalnom reprodukciji Drugog, tačnije na *diskurzivnom* proizvođenju i isključivanju identiteta tog Drugog iz takođe diskurzivno proizvedene zajednice.

Na ovom mestu, povodom diskurzivnosti kulture, treba učiniti i malu metodološku samorefleksiju i podsetiti na činjenicu da je u proučavanju prošlih kultura istraživač osuđen tek na sačuvane tekstove date epohe, a nije u mogućnosti da pristupi “življenoj kulturi” i da doživi njenu karakterističnu “strukturu osećaja”.²⁶ Kada se analiziraju tekstovi u kojima su prisutne različite reprezentacije žene u istorijskom kontekstu koji smo izabrali, na umu treba imati upozorenje Ričarda Džonsona iz studije koja sistematizuje metode i značenja studija kulture: “Tekstove je također moguće čitati kao forme reprezentacije, pod uvjetom da shvatimo kako uvijek analiziramo reprezentaciju reprezentacije. Prvi predmet, koji je

²⁵ Milica MIRONOVA, “Moja susjetka”, *Misao*, knj. III, sv. 1. i 2., 1. i 16. jul 1920., 1016.

²⁶ Raymond WILLIAMS, “Analiza kulture”, poglavlje iz knjige *The Long Revolution*, 1965. u: *Politika teorije: zbornik iz rasprava kulturalnih studija*, (priredio Dean Duda), Zagreb 2006., 35.-59.

prikazan u tekstu, nije objektivan događaj ili činjenica, nego su mu već dana značenja u nekoj drugoj društvenoj praksi.”²⁷ Tako, na primer, analizirani tekst o prisustvu žena u nemačkom parlamentu nije predstavljanje samog delovanja žena u političkom životu Vajmarske republike, već predstavljanje predstavljanja tog delovanja u jednom delu nemačke (i, verovatno, evropske) javnosti.

U obrazloženju teme skupa *Pripadnost kulturi – kultura pripadanja* stoji da bi zadatak učesnika trebalo da bude ispitivanje protivrečnih i konfliktnih procesa de/konstruisanja kulturnih formi ili kulturnih reprezentacija ili praksi. Posle preduzetog malog istraživanja reprezentacije “žene”, dolazimo do zaključka da je predloženi put istraživanja zapravo – jedna od mogućih definicija kulture. Kultura sama bila bi, prema tome, polje koje se formira kroz protivrečne procese konstruisanja i dekonstruisanja kulturnih formi i praksi. Kada su u pitanju studije kulture, čini se da se metoda i predmet proučavanja ogledaju jedno u drugome (kako je to primetio i Bathi²⁸).

Posmatrana iz perspektive reprezentacije žene, vremenski i prostorno omeđena, kultura se ukazuje i kao ono što neke od njenih najsavremenijih definicija govore: kao mreža različitih načina života, suprotstavljenih strategija komunikacije i, što je na našim primerima najočiglednije, kao mreža sukobljenih modela reprezentacije.²⁹ Kada se o ovako shvaćenom pojmu kulture razmišlja u kontekstu teme ovoga skupa: *Pripadnost kulturi – kultura pripadanja*, stiče se utisak da je svaki subjekt pozvan da čita i prosuđuje kulturu s obzirom na mrežu reprezentacija u kojima sam sebe prepoznaje, pa bilo da su u pitanju reprezentacije rodnog, klasnog, etničkog, konfesionalnog ili bilo kog drugog zamislivog identiteta ljudskog subjekta.

Rezime

U ovom radu autorka se bavi reprezentacijom ženskog identiteta, koja je zauzela značajan prostor u beogradskoj štampi iz perioda međuratne Jugoslavije zahvaljujući intenziviranju rasprave o ženskom pravu glasa u jugoslovenskom i evropskom kontekstu. U sistematizovanju datih reprezentacija sami analizirani tekstovi nametnuli su kao kriterijum moguće sistematizacije poziciju diskurzivnog subjekta u kulturi, pa se može govoriti o reprezentaciji žene sa pozicije povlašćenog subjekta u kulturi, o “objektivnoj”/naučnoj reprezentaciji i o samoreprezentaciji žene. U okviru svake od ovih reprezentacija zapažaju se i emancipatorski i diskriminatorni diskursi. Zaključci koji se mogu izvesti iz uočenih reprezentacijskih praksi vode ka nekolikim definicijama same kulture u vezi sa diskurzivnim proizvođenjem i obezvređivanjem Drugog. Isto tako, zaključci se odnose i na samo proučavanje kulture, tj. na metodološke osnove interdisciplinarnе oblasti studija kulture.

²⁷ Richard JOHNSON, “Što su uopće kulturalni studiji?”, *Politika teorije: zbornik iz rasprava kulturalnih studija* (priredio Dean Duda), Zagreb 2006., 105.

²⁸ Timothy BATHY, “Anacholuton: On Cultural Studies”, *MLN*, 112, 1997., 366.

²⁹ Dean DUDA, *Kulturalni studiji – ishodišta i problemi*, Zagreb 2002., 39.-40.

THE REPRESENTATION OF “WOMAN” IN THE BELGRADE PERIODICALS (1919–1941)

Abstract: The paper deals with the representation of the feminine identity, which took a significant place in the Belgrade press (1919–1941), in the times of The Kingdom of SHS/Yugoslavia. This issue emerged due to intensification of the debate about women’s suffrage, not only in Yugoslav but also in European context. In an attempt to expose these representations in a systematic way, author takes one criteria for that purpose: the position of the discursive subject in the culture (not in the text). Thus, there is a representation from the position of the privileged subject in culture, then a representation from the ‘objective’ (scientific) position and a self representation of women. Every representation mentioned above can contain discourse of emancipation or discrimination as well. The conclusions based on previously noticed representational practices lead to some definitions of culture where the discursive construction and underestimating of the Other play important role.

Key words: representation, identity, culture, subject, discourse, gender, belonging, female’s right to vote, Belgrade periodicals, Kingdom of Yugoslavia.

Literatura

- Thimothy BATHI, “Anacholuton: On Cultural Studies”, *MLN*, 112, 1997.
- Gizela BOK, *Žena u istoriji Evrope*, Beograd 2005.
- Gajatri ČAKRAVORTI SPIVAK, *Kritika postkolonijalnog uma*, Beograd 2003.
- Ivan ČOLOVIĆ, *Politika simbola: ogledi o političkoj antropologiji*, Beograd 2000.
- Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 – 1941*. 1. deo: *Društvo i država*, 2. deo: *Škola i crkva*, 3. deo: *Politika i stvaralaštvo*, Beograd 1996. – 1997.
- Dean DUDA, *Kulturalni studiji – ishodišta i problemi*, Zagreb 2002.
- Elizabet GROS, *Promenljiva tela: Ka telesnom feminizmu*, Beograd 2005.
- Simon HARRISON, “Cultural boundaries”, *Antropology Today*, Vol. 15, br. 5, oktobar 1999.
- Richard JOHNSON, “Što su uopće kulturalni studiji?”, *Politika teorije: zbornik iz rasprava kulturalnih studija*, (priredio Dean Duda), Zagreb 2006., 63.-107.
- Meri PUVI, “Pitanje abortusa i smrt čoveka”, *Feministkinje teoretizuju političko*, (ur. Džudit Batler i Džoan Skot), Beograd 2006.
- Edvard SAID, *Orijentalizam*, Beograd 2000.
- Raymond WILLIAMS, “Analiza kulture”, *Politika teorije: zbornik iz rasprava kulturalnih studija*, (priredio Dean Duda), Zagreb 2006., 35.-59.

Časopisi

- Žena i svet*, ur. Jelena Zrnić i Aleksandra Jovanović, Beograd 1925. – 1941.
- Ženski svet, glasilo ženskih društva v Julijski Krajini*, ur. Pavla Hočvarjeva, Trst 1923. – 1925.
- Ženski svet*, ur. Jelena I. Zrnić, Beograd 1930. – 1943.

DESNIČINI SUSRETI
2005.–2008.
Zbornik radova

Uredili
Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2010.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 3

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras

Igor Ranić

Uredili

Drago Roksandić

Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogao je
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2010., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-56047-7-8

DESNIČINI SUSRETI 2005.–2008.
Zbornik radova
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Studio *Canis*

Lektura
Jovan Čorak

Dizajn naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
rujan 2010.

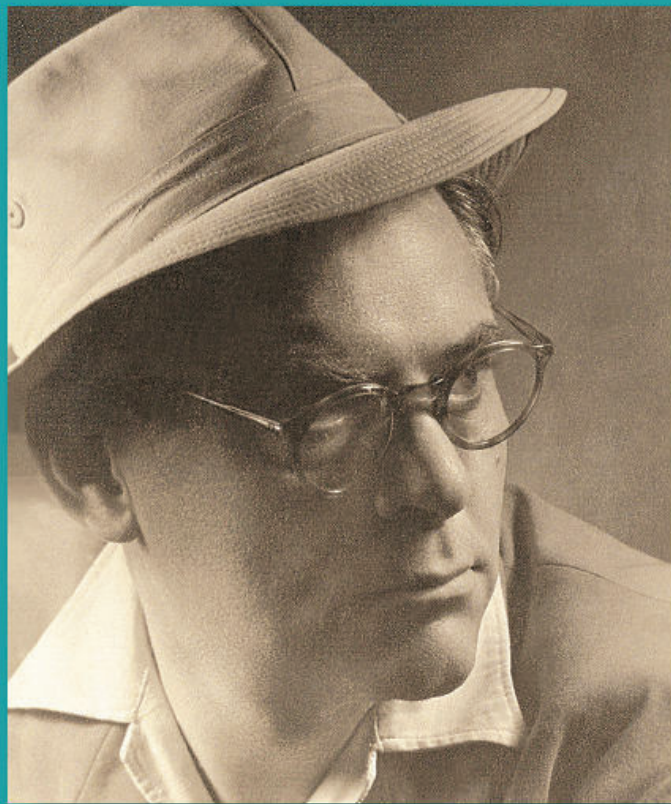
CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 742369.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2005.-2008.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA